

УДК 376/6/09 (438) "XX"

Карпенко О. Є.

МАЛОВІДОМІ ФАКТИ З БІОГРАФІЇ ГЕРМАНА ГМАЙНЕРА (1919 – 1986)

У статті висвітлено маловідомі сторінки з життєвого шляху австрійського педагога, активного громадського діяча, засновника міжнародної організації "SOS-Kinderdorf International" Германа Гмайнера (1919 – 1986). Акцентовано увагу на окремі факти становлення та розвитку його педагогічних поглядів, перебування у різних країнах Європи під час Другої світової війни, заснування молодіжної організації "Прорив" (1947), виникнення новаторського задуму – ідеї заснування дитячого містечка СОС.

Ключові слова: Герман Гмайнер, дитяче містечко СОС, діти-сироти, Австрія.

В статье освещены малоизвестные страницы жизненного пути австрийского педагога, активного общественного деятеля, основателя международной организации "SOS-Kinderdorf International" Германа Гмайнера (1919 – 1986). Акцентируется внимание на отдельные факты становления и развития его педагогических взглядов, пребывания в различных странах Европы во время Второй мировой войны, основания молодежной организации "Прорыв" (1947), возникновения новаторского замысла – идеи создания детского городка СОС.

Ключевые слова: Герман Гмайнер, детский городок СОС, дети-сироты, Австрия.

The article highlights the little-known pages of life's journey of Austrian teacher, an active public figure, founder of the international organization "SOS-Kinderdorf International" of Hermann Gmeiner (1919 – 1986). Attention is paid to certain facts of the formation of his educational views, staying in different countries in Europe during the Second World War, the foundation of the youth organization "Breakthrough" (1947), the appearance of an innovative idea – the idea of establishing the SOS Children's Village.

Key words: Hermann Gmeiner, SOS Children's Village, children-orphans, Austria.

Одне з головних завдань будь-якого суспільства і держави – зберегти дитинство, досягнути емоційного добробуту, створити всі умови для їхнього подальшого успішного та особистісного розвитку, забезпечити право дитини на виховання в сім'ї. Це право зафіксоване і в міжнародних документах (Конвенція ООН про права дитини, Декларація прав дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання захисту і розвитку дітей тощо), і в законодавчих актах кожної держави. Створення оптимальних умов для підтримки соціально незахищених категорій дітей є одним із найважливіших завдань сьогодення, яке полягає не в ізоляції знедолених дітей від соціуму, а в їхній інтеграції в соціум через пріоритетність у соціальній політиці саме сімейних форм допомоги дітям-сиротам.

У сучасних умовах масштаб сирітства не зменшується, тому існує потреба шукати і вдосконалювати чинні існуючі форми опіки на дітьми-сиротами. Однак ця ідея має історичне коріння.

Пошуки нових методів розв'язання соціальних та освітніх проблем соціального сирітства стимулювали розвиток освітньої ідеї австрійського діяча і педагога Германа Гмайнера. Ця ініціатива отримала потужну підтримку серед австрійців і завдяки партнерам невдовзі вийшла на міжнародний рівень. Досвід державної опіки над дітьми засвідчує поступову відмову держав, що мають гуманістичне спрямування соціальної політики, від інтернатних форм утримання дітей, позбавлених батьківського піклування, орієнтацію на створення та підтримку сімейних форм опіки.

Актуальність проблематики зумовлена й відкриттям першого в Україні дитячого містечка СОС у Броварах Київської області, розрахованого на 84 дитини, що залишилися без батьків.

Аналіз останніх досліджень. Історію заснування та діяльність SOS-Kinderdorf в Австрії висвітлюють Н. Gmeiner, С. Honsal, Н. Reinprecht, Н. Schreiber, W. Vyslozil, у Польщі – І. Kieszowska, W. Kowalski, R. Kucha, Z. Łobocki. Фрагментарно означена проблема відображена у працях О. Власової, І. Пешиної. Питання дитячих сіл сімейного типу відображено в публікаціях А. Фролової, Ю. Трушина, В. Оржеховської, В. Виноградової-Бондаренко. Праці зарубіжних (І. Reis, Р. Emeri, J. Kollі) і вітчизняних (Ю. Азаров, О. Осколкова, Г. Сатаєва, Г. Фінчук, В. Яковенко) учених присвячені проблемам сирітства, розвитку різних форм опіки. Становлення Германа Гмайнера як педагога та громадського діяча роз-

кривас О. Чепіль. Однак життєвий і творчий шлях Г. Гмайнера в українській історико-педагогічній науці, на жаль, не знайшов належного висвітлення.

Мета статті – висвітлити маловідомі сторінки життєвого шляху австрійського педагога, активного громадського діяча, засновника міжнародної організації “SOS-Kinderdorf International” Германа Гмайнера (1919 – 1986).

Виклад основного матеріалу. Дитячі та юнацькі роки Г. Гмайнера проходили у маленькому селі Абершвенде на заході Австрії [1]. Він виростав у багатодітній сім’ї, а батьки вели убогий спосіб життя, виживали з гірської ферми. Коротке важке дитинство завершилося у п’ятнадцятирічного Германа, коли померла мати [3, с. 17]. Визначальним у житті було літо 1936 року, коли його сестра Іда разом зі своєю подругою Ірмою Айлер повернулася додому з університету Іннсбрука, де навчалася на педагогічному факультеті. Г. Гмайнер також звернувся за допомогою до місцевого капелана, який написав лист-прохання директору Червоного Хреста у Фельдкірху – священика Шеллінга, і отримав позитивну відповідь. Радості Г. Гмайнера не було меж, однак йому потрібно було скласти екзамени з математики, німецької та латинської мов. Сестра Іда охоче погодилася допомогти братові в підготовці. Найбільш складним предметом була латинська мова, яку він, однак, швидко осилив. Г. Гмайнер готувався до екзаменів разом з Ірмою, яка мала скласти вступний іспит з педагогіки. Спілкування з Ірмою було приємним для юнака, вона йому дуже сподобалася, і була його першим коханням. Ще протягом року Г. Гмайнер написав їй декілька листів, однак не отримав жодної відповіді. Згодом він дізнався, що вона належала до ордену сестер милосердя і загинула зовсім юною (22 роки), коли Г. Гмайнер воював проти росіян на Кавказі (улітку 1942 р.) [7, с. 32].

Г. Гмайнер мріяв про навчання у гімназії. Наприкінці літа 1936 року приїхав до Фельдкірха і записався на вступні екзамени. Він настільки був впевнений у своїх знаннях, що навіть не ставив під сумнів, що буде навчатися у третьому класі. На всі запитання професорів відповів чітко і правильно, письмові екзамени з латини, німецької мови та математики теж написав без труднощів. Загалом Г. Гмайнер був задоволений своїми результатами. Однак директор гімназії невисоко оцінив його знання з латинської мови. Оскільки у третьому класі вивчали ще й грецьку як другу іноземну мову,

то Г. Гмайнера змогли зарахувати тільки до другого класу. “Мені було 17 років, коли я вступив до гімназії у Фельдкірх. Я був старшим за своїх однокласників, яким я поступався в життєвому досвіді, але й у шкільному був переважно попереду” [3, с. 18].

Перший рік навчання у гімназії був досить одноманітним. Кожного дня о 6-й ранку Гмайнер прислужував у директора “Карітасу” Шеллінга. Священик оплачував його кімнату і давав ще небагато кишенькових грошей. У вихідні дні Герман ходив обідати та вечеряти до визначеної сім’ї. Іноді Ольга Брім, жінка, у якої він мешкав, допомагала знайти йому підробіток, наприклад, додаткові уроки з учнями, які не встигають у навчанні. Вона прихильно ставилася до нього і часто виручала його, коли він допомагав іншим учням і не мав можливості відвідати уроки, вона писала записки в гімназію, пояснюючи його відсутність хворобою. Великим захопленням Германа було кіно. Однак О. Брім не розуміла цієї розкоші і забороняла йому туди ходити. Фільми, як правило, йшли до 22-ї години і довше, а учні гімназії повинні бути вдома не пізніше 21-ї. Дуже рідко вона задовольняла його цікавість і відпускала в кінотеатр. Але яким було здивування Г. Гмайнера, коли у шкільному журналі він біля свого прізвища прочитав таку примітку: “Під час “хвороби” учень відвідує кіно, тим самим порушуючи встановлений закон (9.00 бути вдома)” [7, с. 41]. Під час навчання він потоваришував з Петером Ріттером, який теж цікавився філософією і шукав істини у житті, знайшов спільну мову з вчителем історії, який часто запрошував Германа до себе додому, щоб обговорити наукові та філософські проблеми.

У лютому 1940 р. його призвали на військову службу, і наступні 5 років він провів у Фінляндії, Росії, на Кавказі та Угорщині. Під час війни Г. Гмайнер дізнається про цінність дружби і своє головне завдання вбачає у тому, щоб допомогати людям. У червні 1941 р. Г. Гмайнер пішов на фронт у ліси Фінляндії, де був прикріплений до полку велосипедистів лейтенанта Вальтера Фрітца. Уже через місяць був у Росії, де на 11 день участі у битві отримав перше поранення – куля потрапила йому в руку. Деякі кістки були пошкоджені і навіть після одужання, він довго не міг повернути пальцем лівої руки. У цей день він познайомився зі своїм майбутнім другом Карлом Гланцером, який був важко поранений. Він вивчав теологію і був на фронті ще з травня, та, на жаль, після чергового поранення помер. Його щоденник, у якому згадувався його

вірний друг Г. Гмайнер, який справив на нього велике враження, відправили родичам додому [2, с. 24].

Під час кількомісячного перебування у лазареті у Клагенфурті, Г. Гмайнер часто спілкувався з медсестрою Геліодорою. Він ділився думками, переживаннями і планами на майбутнє, в яких особливе місце займала ідея присвятити себе дітям. А згодом Вільфрід Петерс, з яким Г. Гмайнер познайомився і потоваришував, напише: “Я познайомився з Гмайнером у 1942 році у Берхтесгадені. Він тоді перебував у третій роті першого високогірного батальйону, якою керував мій брат. Гмайнер уже довший час був єфрейтором у цьому підрозділі, коли я тільки туди вступив. Через 14 днів після моєї служби нас перевели в Росію. Під час дороги на Кавказ ми мали можливість бути разом. Для мене, тоді 19-річного, Герман (22 роки) був досвідченим солдатом. Він був вірним та щирим другом, який ділився досвідом з іншими та завжди знаходив потрібні слова ... Коли Гмайнер очолював групу розвідки, усі хотіли до нього потрапити, оскільки довіряли йому і були впевнені, що він поверне групу назад у повному складі... і коли його товаришу по службі була потрібна допомога, жодна небезпека не була для нього перешкодою... Гмайнер вважав, що звільнивши дітей від злиднів і давши їм придатні для життя умови, можна покращити майбутнє” [7, с. 51].

У лютому 1943 року, коли Г. Гмайнер перебував на відпочинку вдома, то при зустрічі зі своїм одним другом відзначив: “Я не хочу бути святим, оскільки повинен би бути мертвим”. Він мав на увазі те, що хотів зробити щось важливе для людства (це була його мрія дитинства) і не хотів так швидко прощатися з життям, навіть якщо воно буде й надалі обтяжене злиднями, зусиллями, боротьбою і необхідністю. У квітні він записався як кандидат в офіцери до Віденської школи піхоти, хоча цей період навчання не вважав вдалим. Г. Гмайнер був здібним учнем і в цій школі, однак це не викликало у нього захоплення. Під час канікул його викликали з дому і відправили на східний фронт. Уже в серпні він був у Херсоні і брав участь у битві на Кубані. Тут, в одній із сільських домівок, коли його шукали радянські солдати, щоб знищити чи ув’язнити, мешканці сказали, що Г. Гмайнер їхній син. Керівник групи посміхнувся і сказав: “Нехай втече! Мабуть, він добра людина”. Справді, так і було, адже головним кредом його життя було “добро, яке породжує добро, і зло перемогти можна тільки добром” [4, с. 47].

Наприкінці 1943 року він воював у м. Галаці (Румунія). Наступний рік виявився для Гмайнера досить складним: у травні був важко поранений і декілька місяців пролежав у лазареті; у вересні був на фронті в Угорщині, однак через погіршення здоров'я його відправили до лікарні м. Брегенц. У листопаді 1945 року він повернувся додому [2, с. 27].

На той час його сестри підросли і разом з батьком повністю справлялися з домашнім господарством. Довго не роздумуючи, Гмайнер поїхав до університету м. Іннсбрук, де записався слухачем медицини, оскільки не мав атестата про закінчення гімназії. Для того, щоб скласти випускні іспити, він відвідував вечірню школу, у якій протягом двох років проходила підготовка. Дні у Г. Гмайнера були досить насиченими: упродовж дня лекції з медицини, ввечері – заняття у школі, вночі виконував домашні завдання. Окрім цього, прийшли воєнні злидні: нестача продуктів харчування, відсутність житла, навчання у холодних аудиторіях та ін. [3, с. 21].

Будучи вдома на Різдво, Г. Гмайнер дізнався, що його молодший брат потрапив у полон, що дуже засмутило сім'ю. Однак була і позитивна новина: неподалік від його села в Дорбірні проводилися однорічні курси, куди його зарахували на навчання, зважаючи на те, що він був учасником війни. Уже з вересня 1946 року Г. Гмайнер розпочав навчання в університеті м. Іннсбрук. Незважаючи на його бажання стати лікарем і допомагати людям, він цікавився й соціальними проблемами. Паралельно почав відвідувати лекції з педагогіки та філософії, любов до якої мав ще з дитинства [7, с. 62].

Під час навчання на факультеті Г. Гмайнер відвідував гінекологічне відділення в лікарні, де бачив, як жінки відмовлялися від небажаних дітей. Перед ним постало питання, чи справді потрібно рятувати життя цих новонароджених дітей, якщо їм не буде куди піти. Невдовзі Г. Гмайнер зіткнувся з проблемою, чим йому займатися надалі. У його серці боролися два бажання: лікарська діяльність чи допомога беззахисним дітям. Згодом він покидає навчання та працює у соціальній сфері. Таке його рішення знайшло мало розуміння та підтримки у навколишніх, зокрема, у професора хірургії Бургарда Брайтнера, який покладав на Г. Гмайнера як лікаря великі надії [4, с. 59].

Сам Г. Гмайнер пояснював свій вчинок так: “Усім своїм талантом і силами, усією особистістю та існуванням, усім часом та

усім життям я прагну допомогти цим дітям і зроблю для цього все необхідне.” З такою настановою він активно розпочав роботу над розв’язанням проблеми.

Після Другої світової війни по всій Європі, зокрема, в Австрії були знищені чи зруйновані численні будинки та міста. Така ситуація торкнулась і дітей, більшість з яких жили далеко від своєї батьківщини і часто без батьків. Тисячі молодих людей вимушено рухалися зі своїми речами постійно вперед, переносячи при цьому голод, холод, біль, беспорядність, ненависть до всіх. Цей час відсутності розуміння, моралі та справедливості вирішально вплинув на подальше життя молодого покоління [2, с. 38].

Коли Г. Гмайнер брався за якусь роботу, то він це доводив до кінця або навіть не починав. Так і було у 1947 році із заснуванням молодіжної групи “Прорив”. У цей період в Іннсбруку велика кількість дітей проживала на вулицях. Саме їх Г. Гмайнер бачив щодня по дорозі до університету, мав можливість ближче поспілкуватися з ними, а їхні щирі і відверті розмови вражали його. Результатом розмов із дітьми і з місцевим капеланом, який часто прислужувався під час богослужінь, було створення молодіжної групи “Прорив” під керівництвом Г. Гмайнера. Її членами стала молодь віком від 14 до 18 років. Під час зустрічей Г. Гмайнер намагався зменшити їхні страждання. Згодом почав організовувати короткі поїздки, наприклад, декілька разів вони їздили вчитись кататися на лижах. Г. Гмайнер швидко усвідомив, що такі короткі зустрічі не є достатніми для створення дітям кращого життя, адже вони знову повертаються на вулицю до свого старого середовища [7, с. 68].

У лютому 1948 року Г. Гмайнер звернувся до багатьох державних, релігійних та приватних установ, що, на його думку, могли б допомогти у втіленні новаторського задуму – створити дитяче містечко. Однак ідея не була сприйнята всерйоз. Мало хто вірив, що її можна зреалізувати на практиці, вона видавалася утопічною. Саме тоді педагог зрозумів, що все залежить лише від його наполегливості. У 1949 році Г. Гмайнер після багаторазового звернення до місцевої влади нарешті отримав від мера австрійського містечка Імст дозвіл на будівництво першого котеджу для дітей. Ділянка була розташована на горі, без електрики та води, будівництво велося здебільшого власним коштом [3, с. 27].

Г. Гмайнер вважав, що позбавлені опіки діти повинні виховуватися в умовах, що найбільше наближені до сімейних, позаяк тільки

сім'я може задовольнити всі потреби дитини і створити можливість для її повноцінного розвитку. Він розумів, що його концепція не є цілком оригінальною. Він також свідомо використовував досвід своїх попередників. Звісно, ідея ставила під сумнів загальноприйнятий у той час спосіб опіки дітей-сиріт. Але дитячі села мали стати не викликом дитячим будинкам старого типу, а пропозицією нового методу опіки над сиротами. Основне завдання – виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, здоровими, щасливими [2, с. 56].

Герман Гмайнер мріяв і створив образ своєї мрії, яка через півстоліття залишається новаторською й актуальною для всієї світової спільноти. Тоді, у далекому 1949 році, з вуст заступника глави уряду Тіролії на відкритті першого Дитячого містечка прозвучали пророчі слова: “У цих стінах зійде сонце для найобділеніших долею дітей, які нестимуть це тепло через покоління” [4, с. 12]. Ті, хто вперше побачив дитяче містечко, довго залишаються враженими, говорячи, що це “правда, схожа на казку”: зручні сучасні будинки, де враховано все до найдрібніших деталей для проживання SOS-сім'ї, доглянута територія, дитячі майданчики [6, с. 14]. Тут є обслуговуючий персонал, який допомагає сім'ям у різних питаннях – побутових, організаційних, педагогічних і, якщо необхідно, медичних.

Життя та устрій сім'ї SOS-Kinderdorf максимально наближений до моделі природної сім'ї [5, с. 9]. Незважаючи на те, що саме село має ознаки общини, сім'ї не відсторонені від зовнішнього світу – діти відвідують звичайні школи та садки, секції та гуртки, де дружать і спілкуються зі своїми однолітками. У самій сім'ї діти – хлопчики та дівчатка – різного віку ростуть і виховуються разом, як брати і сестри (рідні брати і сестри в SOS-сім'ї живуть разом). Тільки в сім'ї може бути забезпечене емоційне та фізичне благополуччя дитини, тільки в сім'ї вона повною мірою може відчувати радість дитинства і підготуватися до майбутнього.

Висновок. Наведені факти з життя австрійського педагога Германа Гмайнера доповнюють творчий портрет педагога, розвиток його педагогічних поглядів, витоки новаторського задуму – ідеї заснування дитячого містечка СОС. Актуальними є вивчення внеску Г. Гмайнера в будівництво першого дитячого містечка СОС у м. Імст, змісту виховання дітей-сиріт, формування творчої особистості, форм опіки над дітьми сиротами в Австрії та Україні.

Література:

1. Чепіль О. Становлення Германа Гмайнера як педагога та громадського діяча / Ореста Чепіль // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – Вип. 17 (70). – Запоріжжя, 2011. – С. 81 – 88.
2. Honsal C. Für die Kinder dieser Welt: Hermann Gmeiner: der Vater der SOS-Kinderdörfer. Die Biografie / Claudio Honsal. – München: Kösel-Verlag, 2009. – 288 s.
3. Reinprecht H. Hermann Gmeiner, Abenteuer Nächstenliebe. Österreichischer Bundesverlag / Hansheinz Reinprecht. – Wien 1989. – 256 s.
4. Schreiber H., Vyslozil W. SOS Children's Villages. Tracing our Roots / Horst Schreiber, Wilfried Vyslozil – SOS-Kinrerdorf Ausria, 2003. – 270 s.
5. SOS-Kinderdorf. Bote. – Innsbruck, 2009. – Nr. 231/ IV. – 12 s.
6. SOSkinderddorfforum. SOS-kinderdorf International. – 2008. – Nr 36. – 34 s.
7. Stadelmann L. Hermann Gmeiner: ein Leben für die Mütterlosen / Ludwig Stadelmann. – Zürich: Neues Leben; Bad Goisern, 1970. – 160 s.

9. Полторак В. Політичний маркетинг та організація виборчих кампаній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 61-80. – С. 182.

10. Рождественская Н. А. Роль стереотипов в познании человека человеком // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 69-76.

11. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 60-73. – С. 239.

12. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу: від аналізу до синтезу // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні/ За ред. Максименка С. Д., Циби В. Т. та ін. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2003. – 512 с. – С. 240.

13. Улыбина Е. В. Психология обыденного сознания. – М. : Смысл, 2001. – 263 с. – С. 250.

14. Tajfel H. Social stereotypes and social groups. – In: Turner J. C., Giles H. (eds.) Intergroup behavior. – Oxford: Basil Blackwell, 1981. – P. 144–167.